

hverken skyldtes manglende energi, evner eller god vilje, men hans forestilling om, at Storbritannien havde en forpligtelse til at prøve at forlige modsætningerne mellem de muhammedanske og hinduiske befolkningsgrupper, således at en fællesregering kunne overtage magten efter briterne. Da først tanken om et samlet Indien var opgivet, blev Mountbattens forhandlingsposition ulige meget lettere; og selv for delingsløsningen var grundlaget allerede lagt i Wavells vicekongeperiode.

Anklagen mod Wavell for manglende smidighed i forhandlingssituationer kan naturligvis ikke tilbagevises på grundlag af det billede, Wavell tegner af sig selv i dagbogen. Men den gør det rimeligt klart, at Wavell uforbeholdent havde accepteret nødvendigheden af at give Indien selvstændighed, og at han gjorde sit bedste for at optræde upartisk i konflikten mellem hinduer og muhammedanere. Den illustrerer endvidere til overmål de vanskeligheder, han mødte i forholdet både til regeringen i London og til nationalistlederne. Han havde brug for klare anvisninger på, hvornår og hvordan regeringen agtede at drage konsekvenserne af sit løfte om selvstændighed til inderne. De valne svar på disse spørgsmål overbeviste ham om, at politikerne var ligeglade med Indiens problemer og søgte at krybe udenom deres ansvar. Han var utilfreds med Labourregeringens politik efter 1945, og især Stafford Cripps var ham en torn i øjet. Wavell var skeptisk overfor Cripps' forsøg på at borttrylle interessekonflikterne ved hjælp af vage politiske formler og anså det for betænkeligt, at Cripps så énsidigt byggede sin politik på sine kontakter med Kongrespartiets ledere. Wavells eget forhold til nationalistlederne var af vekslende hjertelighed. Han kunne arbejde nogenlunde godt sammen med de muhammedanske ledere, respekterede Nehru, men kunne ikke døje Gandhi, i hvem han kun så en ondskabsfuld og skinhellig magtpolitiker.

Wavells dagbøger er uomgængeligt kildemateriale til det politiske spil omkring danselsen af de to indiske stater i 1947. Mange af de problemer, der afspejler sig i dem, er generelle for forholdet mellem kolonimagt og selvstændighedsbevægelser, hvorfor den kan studeres med udbytte af alle, der interesserer sig for afkoloniseringsprocessen i dette århundrede.

Jørgen Sevaldsen

Susanne Miller: Burgfrieden und Klassenkampf. Droste Verlag, Düsseldorf, 1975. 440 s.

Om det tyske socialdemokrati (SPD) under 1. verdenskrig er der efterhånden skrevet ikke så få (mere el. mindre deciderede) monografier, men da ingen af dem på noget punkt kan siges at være tilfredsstillende, og den nye bog af Susanne Miller, forsker ved »Kommission für Geschichte des Parlamentarismus und der politischen Parteien« i Bonn (bogens udgiver) og kendt fra tidligere værker ang. den tyske arbejderbevægelse, på sit felt repræsenterer, som forhåndsomtalen med rette bemærker, »die erste umfassende, auf breiter Quellenbasis beruhende Geschichte«, opfylder den for så vidt et stort savn, men indfrier den ellers de forventninger m.h.t. resultater, som må stilles på grundlag af det citerede og af den takket være Fritz Fischer i de sidste femten år intensiverede udforskning af Tyskland 1914-18 i øvrigt?

Indledningsvis giver Miller selv – med udgangspunkt i netop Fischer – en meget nyttig oversigt over situationen i forskningen omkring emnet. Også den særdeles fyldige, omend ikke fuldstændige litteraturliste vidner om forf.s. velorientethed, som dog sætter forbløffende lidt præg på selve fremstillingen, der i så høj grad relaterer sig til kilder, at det for den mere ukyndige ofte må være svært at afgøre, hvornår de fremførte synspunkter betegner nyvurdering og hvornår bare videreførelse. Som hovedtemaer er

valgt partiets bevilling af krigskreditterne d. 4. august 1914, dets gradvise spaltning, krigspolitikken, udviklingen til et regerings-»fåhigt« parti og standpunkterne hos oppositionsgrupperne på venstrefløjen, som det uafhængige socialdemokrati (USPD) april 1917 fremstod af. (I et efterfølgende bind vil forf. skildre SPD under novemberrevolutionen og Weimarrepublikken).

I debatten om, hvorvidt begivenhederne i SPD op til og på selve d. 4. august 1914 udgjorde kulminationen på en fase i partiets historie el. en fremadpegende cæsur, står forf. for den sidste opfattelse: SPD opgav nu sin principielle opposition imod det borgerlige samfundssystem (s. 9). I stedet for en nærmere begrundelse gives der, uden at der bringes væsentligt nyt, en uforholdsmæssig lang redegørelse for indholdet af de hektiske dage, og så er der ikke engang fundet plads til omtale af den korte, men interessante diskussion i rigsdagsfraktionen allerede d. 3. august om muligheden af tysk annek-tion. Som de fleste vestlige kolleger forsvarer Miller SPD's gentagne kreditbevillinger med, at det store flertal i partiet i det mindste indtil sommeren 1917 var overbevist om, at Tyskland førte en forsvarskrig. For at kunne hævde dette må også hun især ty til fortællelser. Hun tilslører således den enormt betydningsfulde kendsgerning, at Bethmann Hollweg d. 26. maj 1915 overfor ledere fra SPD gjorde det klart, at regeringen ønskede at beherske Belgien politisk, økonomisk og militært og at udvide grænserne i både vest og øst, ved kun og nærmest en passant (s. 209) at nævne delagtiggørelsen af SPD i planen om økonomisk kontrol med Belgien. Helt forbigås det, at lederne den næste dag informerede fraktionen. Faktisk var det den ny viden og ikke, som det traditionelt anføres, annektonistiske erklæringer fra tyske højrekredse el. fra partiets egen højrefløj, som bevirkede den voldsomme strid i SPD sommeren 1915 om dets politik i annek-tionsspørgsmålet, af forf. misvisende betragtet som en af de »politisch gravierendsten Ursachen der Spaltung« (s. 191).

Rigtigt er det, at selv om partiledelsen indtil juni 1915 ikke protesterede energisk ud- adtil imod diverse erobringskrav, var den reelt modstander deraf; hensynet til borgfreden vejede tungere. Men såvel fra flertallets udarbejdelse af dets udkast til krigsmålsprog-rammet af 16. august s. å. som i udkastet selv, ikke mindst Belgien- og Polen-afsnittene, turde der være belæg nok for at tale om en historisk tilslutning til kanslerens linje. Det mest bekræftende udsagn, Davids brev til Vollmar fra d. 11. august s. å., som Miller ikke kan være uvidende om, anvendes ganske karakteristisk slet ikke, ligesom de kom- promitterende dokumenter, Fischer har fremdraget, fortsat ignoreres. Udeladelsen i udkastet af det gamle, socialistiske princip om nationernes selvbestemmelsesret og over- trædelsen af det ved afstemningerne om østtraktaterne i 1918 var ingen tilfældigheder. Oppositionen derimod forblev principfast. At der på det udenrigspolitiske område opstod en grundlæggende modsætning, i betydning uden nogen indenrigspolitisk parallel, og at det er i præcist dette, man må se den vigtigste årsag til partidelingen, kan eller vil forf. ikke erkende.

Må den traditionelle forestilling om én hovedskillelinje i SPD imellem flertallet samt venstrecentristerne på den ene side og den øvrige opposition på den anden afvises, skal en dyb kløft indenfor mindretallet dog ikke benægtes. Den bestod imidlertid nok ikke hele tiden i uenighed om det berettigede i fædrelandsforsvar i en imperialistisk epoke, men fra maj 1915 og et par år frem om det taktiske spørgsmål, hvilke konsekvenser det fælles syn på krigen som erobringskrig skulle få: spartakisternes og nærtbeslægtede grup- pers revolutionsbestræbelser (»Burgkrieg, nicht Burgfrieden!«) stod hårdt overfor de mere moderates krav om blot aktioner i rigsdagen og blandt masserne.

SPD's indenrigspolitik bedømmes anderledes kritisk; indgåelsen af borgfreden var unød- igt betingelsesløs, og uden kamp måtte den ønskede indre demokratisering udeblive;

det eneste, der for alvor opnåedes, bruddet på isolationen til det omgivende samfund, fulgtes af en stadig ringere kontakt med de menige medlemmer; den ændrede praksis blev ikke modsvaret af en revision af det marxistiske partiprogram. Socialistisk set må skrinlæggelsen af klassekampen naturligvis forekomme pinlig, men så meget skam i livet havde socialdemokraterne trods alt, at de ikke midt under krigen, som i deres egne øjne var en bekræftelse på de socialistiske teories rigtighed, begyndte officielt at udvande deres idégrundlag. – En ellers stærkt tiltrængt behandling af udviklingen i SPD's økonomiske og ideologiske holdninger er af mangel på forstudier bevidst undladt. Mindre undskyldelig er den meget beskedne inddragen af de samfundsmæssige sammenhænge, SPD virkede i.

Alt i alt må det fastslås, at Miller ikke er trængt så dybt til bunds i problemerne, som hun måske bedre end nogen anden har haft mulighed for. Den alle aspekter medtagende, virkelig grundige og helt nøgternt konkluderende monografi har vi stadigvæk til gode.

Helge Torm

Reinhard Kühnl: Borgerskab og fascisme. En undersøgelse af årsagerne til fascismens fremvækst. Fremads samfundsvidenskabelige serie, København, 1974. (Tysk original Reinbek, 1971).

Fascismens årsager har ifølge Kühnl deres rødder i kapitalismens »væsen«, som udgøres af, at mereproduktet fratages producenterne. Som midler for at kunne afstive dette system både udad- og indadtil beskrives den borgerlige stats liberalistiske og dens monopolistiske fremtoningsbillede såvel som dens ideologi (p. 11–70). Kapitalismens indre modsætninger såsom kriser og krig og den fremadstormende underklasse, bevirker en dybtgående krise, som truer systemets bestand (p. 71–74). Ifølge forfatteren kan denne krise løses på tre forskellige måder: Enten ved hjælp af socialstaten, som beskærer kapitalismens værste spirer og således endnu engang beroliger den oprørske underklasse og regulerer de økonomiske vanskeligheder med statsindgreb; eller idet der indføres socialismen, for således én gang for alle at udrydde kapitalismen; den tredje løsning er fascismen, som herved afsløres som værende den terroristiske vej til at overvinde kapitalismens økonomiske krise samt dennes politiske fremtoning (p. 68–70). Det er med andre ord fascismens »cui bono« der danner grundlaget for Kühnls analyse. At det netop var Tyskland og Italien, som valgte den »tredje vej« for at redde sig ud af kapitalismens krise i mellemkrigstiden skyldes ifølge forfatteren disse to landes gammelkendte særegne historiske udvikling (p. 67). Resten af bogen er en analyse af fascismens ideologi og de fascistiske systemers politiske struktur (p. 71–161).

Uanset, hvad læseren synes om Kühnls kritisk-marxistiske udgangspunkt tilbyder bogen et brugbart fascisme-begreb. Dette har forfatteren bevist i en ekspertudtalelse, han i 1971 blev betroet med at udfærdige til en vesttysk domstol (jvf.: Reinhard Kühnl: Die von F. J. Strauss repräsentierten Kräfte und ihr Verhältnis zum Faschismus. Ein Gutachten, Köln 1972).

Hans-Norbert Lahme

Gerhard Schulz: Faschismus – Nationalsozialismus. Versionen und theoretische Kontroversen 1922–1972. Propyläen Verlag, Berlin, 1974. 222 s. DM 20.

I mere end 50 år har fænomenet fascisme beskæftiget politiske modstandere og forskere fra forskellige fag. Og uenigheden om, hvad fascismen var for et fænomen, og hvordan